

DOI 10.51558/2490-3647.2023.8.2.693

UDK 316.774:004.738.5
316.774:343.352

Primljeno: 29. 05. 2023.

Izvorni naučni rad
Original scientific paper

Enes Osmančević, Tahani Komarica

MOGUĆNOSTI DIGITALNIH MEDIJA U PERCEPCIJI, PREVENCIJI I BORBI PROTIV KORUPCIJE U BOSNI I HERCEGOVINI

Razvoj digitalnih medija omogućio je veću transparentnost fenomena korupcije, ali i mogućnosti aktivne građanske participacije u prevenciji i borbi protiv korupcije. S druge strane, većina medija u Bosni i Hercegovini su pod dominantnim političkim utjecajima što se negativno odražava na posredovanje fenomena korupcije građanima u smislu objektivnog informiranja, edukacije i građanske participacije u demokratskim procesima. Predmet ovog istraživanja je mišljenje građana o mogućnostima i načinima korištenja digitalnih medija u percepciji, prevenciji i borbi protiv korupcije. Istraživanje je provedeno metodom kvantitativne i kvalitativne analize upitnika na uzorku od 399 ispitanika.

Ključne riječi: digitalni mediji; korupcija; komunikacijska kultura

UVOD

Bosna i Hercegovina je u fazi paralelne tranzicije na dva fronta: regionalno-lokalnom u kojem je kretanje iz autoritativnog sistema u demokratski, iz jednopartijskog u višestranački, iz zatvorenog nacionalističkog u kulturalno-pluralni, te na globalnom frontu koji prolazi kroz brze promjene uslovljene razvojem komunikacijskih tehnologija, što uzrokuje veću mobilnost ekonomija i tržišta, povećanu deregulaciju medijskog prostora, izmjenu uloga komunikatora, pojavu novih zanimanja, fra-

gmentiranje publike. Složeno državno uređenje Bosne i Hercegovine ove probleme posebno naglašava, ali i uvećava mogućnosti koruptivnog djelovanja.

Novo razmatranje dominacije institucionalne korupcije u savremenim društvima koja nose kolonijalno naslijeđe daje Miroslav Kuka u teoriji iznesenoj u radu *Geneza korupcije – dominantne karakteristike savremenih društava sa kolonijalnim naslijeđem iz prošlosti* (2021). On smatra da „institucionalna korupcija pronalazi svoju genezu u arhetipu“ (Kuka 2021: 203). Arhetip razvoja rajinskog¹ mentaliteta Kuka vidi u podaničkom odnosu iz kolonijalne prošlosti i ratovima oslabljenog genetskog materijala koji se prenosi u naredne generacije. Na taj način se doseže kritična masa istog mentaliteta, što povezuje sa eksperimentom „stotog majmuna“². Dosezanje kritične mase vodi do prenosa tog izmijenjenog mentaliteta na sve one s kojima je ta grupa imala kontakt. U konceptualnom razmatranju fenomena korupcije u Bosni i Hercegovini i problema njene percepcije nije zanemariv upravo sindrom „stotog majmuna“ koji nudi profesor Kuka, a ni potencijalno rješenje fenomena korupcije. Sindrom je potaknut slobodnijom i bržom komunikacijom uslovljenom tehnološkim promjenama i razvojem digitalnih medija koji omogućavaju brže dosezanje kritične mase, ali i veći broj kontakata sa drugima. Danas pod pojmom digitalnog medija podrazumijevamo „širu definiciju medija kao oblika cirkulacije, diseminacije i komunikacije“ (Donsbach 2008: 1314).

Razvoj digitalnih medija omogućio je bolju percepciju i razumijevanje koruptivnosti, ali i mogućnosti aktivne građanske participacije u prevenciji i borbi protiv korupcije. Značajnost prevencije uzroka korupcije nudi dugoročniji efekat od represivnih mjera koje „zaustavljaju korupciju samo u trenutku“ (Kuka 2021: 206). Prevencija korupcije prolazi kroz tri stadija: „promjena politike određene zemlje koja se može implementirati u periodu od 6-7 mjeseci, promjena ekonomije u periodu od

1. Pojam 'rajinski' dolazi od turske riječi raja – sluga, rob, podanici, puk. U doba Osmanskog carstva izraz se odnosio na sve osmanske podanike koji su imali obavezu plaćanja poreza, i muslimane i nemuslimane. „Rajinski mentalitet“ je pojam koji se odnosi na mentalitet služenja i robovanja vlasti iz kojeg nastaje specifičan psihološki tip sklon malicioznosti i preziranju zakona. U svom radu profesor Kuka iznosi da je život Srba u vremenima kada su bili podanici određenoj vlasti razvio rajinski mentalitet kojeg karakteriše: „plašljivost, fatalizam, zloba, nepovjerenje, pragmatizam, lukavost, egoizam, slijepa odanost gospodaru, poniznost prema moćnicima i okrutnost prema nemoćnima kao i moralna mimikrija“ (2021: 204).
2. Eksperiment „stotog majmuna“ je provela grupa naučnika na japanskom otoku Koshima, 1952. godine, na vrsti smeđih majmuna – *Macaca fuscata*. Majmuni su naučeni da konzumiraju krompir koji su naučnici umakali u gorku smjesu. Nakon nekog vremena majmunica Imo je otkrila da se krompir može oprati, te tako izbjeći gorki ukus. Tokom narednih 6 godina znanje o pranju krompira se širilo na mlade koje su tome naučili stariji članovi porodice. 1958. godine je određen broj majmuna na otoku Kishoma prao krompire, broj nije tačno poznat, te je simbolički 99. Kada je stoti majmun počeo prati krompire, odnosno kada se formirala kritična masa majmuna koji su počeli prati krompire, odjednom su svi majmuni na otoku Koshima ali i na susjednim otocima počeli prati krompire.

6 -7 godina, dok promjena svijesti jednog naroda traje 6-7 decenija, dakle tri generacije“ (Ibid.).

No, ne smiju se zanemariti ni karakteristike digitalnih medija koje McNair (2000: 4-7) karakterizira kao zaglupljivanje, tabloidizaciju, infotainment, spin, prezasićenost političkim informacijama, elitizam, rast industrije komentara, gladijatorsku arenu političkih borbi za dominacijom, koji imaju negativan učinak na aktivno uključivanje građana u prevenciji i borbi protiv korupcije koja se u bosanskohercegovačkom društvu odvija na više frontova.

TEORIJSKI OKVIR SA PRETHODNIM ISTRAŽIVANJIMA

Riječ korupcija je latinskog porijekla *corruptio* i znači podmićivanje, pokvarenost. Korupcija je društveni fenomen koji mijenja svoje pojavne oblike i razlijeva se od pojedinca do institucija i cjelokupnog društva. Građansko-pravna konvencija o korupciji koju je Savjet Evrope usvojio u Strazburu 04. 11. 1999. godine pod pojmom „korupcija podrazumijeva traženje, nuđenje, davanje ili primanje, direktno ili indirektno, mita ili bilo koje druge nezakonite koristi ili stavljanje toga u izgled, koje izopačuje propisano izvođenje neke dužnosti ili ponašanja koje se zahtijeva od primatelja mita, nezakonite koristi ili osobe kojoj se to stavlja u izgled“ (Građansko-pravna konvencija o korupciji 1999).

Demokratija sama po sebi podrazumijeva da su političari i javni službenici predstavnici građana i izvršavaju funkcije na koje su izabrani za opće dobro. Kada dođe do devijacije funkcije političara i javnih službenika nastaje društveni fenomen „korupcija“. Korupcija se definiše kao „zloupotreba javne funkcije, radi privatne koristi“ (Girling 2002: 3). Korupcija je u demokratskim društvima vidljivija, ali i suptilnija od korupcije u totalitarnim društvima gdje je „često direktno povezana sa kršenjem ljudskih prava“ (Pope 2011: ix).

Elimiranje štetnih posljedica korupcije odvija se u dva pravca: preventivnom i represivnom, koji su i normativno regulirani zakonima, strategijama, uredbama, politikama. Bosanskohercegovačko društvo zbog specifične fragmentiranosti pod prevencijom korupcije podrazumijeva i koordinaciju različitih aktera u borbi protiv korupcije.

U skladu sa Konvencijom Ujedinjenih nacija protiv korupcije podrazumijeva podizanje javne svijesti o postojanju, uzrocima, ozbiljnosti korupcije i prijetnje koju ona predstavlja za društvo, te aktivno učešće pojedinaca i grupa izvan javnog sektora u demokratskim procesima odlučivanja, zasnovanih na transparentnosti i informacijama u svrhu netolerancije građana prema korupciji.

Savremeni načini komuniciranja podrazumijevaju komuniciranje putem digitalnih medija. Medij koji se upotrebljava za komunikaciju nikad ne postoji samo kao tehnološko pomagalo, već njegovim korištenjem oko sebe razvija cjelokupnu kulturu, a u slučaju digitalnih medija razvija se i digitalna kultura koja je „izgrađena na dvosmjernom odnosu između konačnog i fluidnog, što je omogućeno novim tehnologijama“ (Štadler 2005: 15). Ona se „ne može monolitno ocijeniti kao dobra ili loša“ (Hills 2009: 122).

Komunikacijska kultura koja se gradi oko digitalnih medija ima dvije strane: napredak demokracije koju zastupaju pobornici, ali i porast nezainteresovanosti za demokratske procese odlučivanja koju zastupaju skeptici. Komunikacijska kultura digitalnog okruženja podrazumijeva novu vrstu pismenosti koja prevazilazi polaznu definiciju medijske pismenosti kao „sposobnost pristupa, nalaze i odašiljanja poruka posredstvom medija“ (Aufderheide 1993: 6) koja je ustanovljena na Konferenciji o medijskoj pismenosti, a koju bi trebalo dopuniti „setom kulturnih kompetencija i socijalnih vještina“ (Jenkins i dr. 2006: 4). Ona podrazumijeva i „participativnu kulturu koja pomjera fokus pismenosti sa individualnog izražavanja na uključivanje u zajednicu“ (Ibid.). Stanje komunikacijske kulture u realnom i virtuelnom prostoru u Bosni i Hercegovini je na dosta niskom nivou (Osmančević 2009). U komunikacijskoj kulturi preovladavaju polemisi *ad hominem* koji, kada je o Bosni Hercegovini riječ, vuku korijene iz 1905. godine kada se desio i sudski proces zbog klevete između Adem-age Mešića koji je za uvredu časti tužio Smail-agu Čengića po osnovu Čengićeve pisanja o Mešiću u listu „Srpska riječ“ u broju 177. kao „eklatantan primjer lokalnog polemisa, monovjerski, transnacionalni, *ad hominem* od početka do kraja, tipično balkanski, nalikujući jurišničkom diskursu kakav će se nanovo i nanovo ovdje počesto sretati“ (Fejzić-Čengić 2009: 85). Nizak nivo komunikacijske kulture je već stoljetno obilježje prostora Balkana, pa tako i Bosne i Hercegovine.

Rasprostranjenost korupcije u Bosni i Hercegovini je evidentna u svim značajnim međunarodnim izvještajima za Bosnu i Hercegovinu. U Izvještaju Evropske komisije o Bosni i Hercegovini za 2021. godinu u dijelu koji se odnosi na sprečavanje i borbu protiv korupcije i organizovanog kriminala stoji da, bez obzira na određen nivo pripremljenosti za djelovanje u ovom polju, „nije postignut napredak“ (Izvještaj Evropske komisije o Bosni i Hercegovini 2021: 5). U publikaciji Transparency Internationala BiH koja je rađena u saradnji sa Ambasadom Kraljevine Švedske u maju 2021. godine „Proces integracija BiH u EU: 14 prioriteta iz mišljenja Evropske komisije 2 godine poslije“ istaknuti su problemi vezani za usvajanje i provođenje

propisa o sukobu interesa i zaštiti uzbunjivača, problem zakonodavnog institucionalnog okvira sistema javnih nabavki, nedostaci u saradnji i razmjenu informacija između tužilaštava i agencija za provedbu zakona. Ova analiza posebno ističe diskriminatoran odnos prema predmetima korupcije na visokom nivou (Proces integracija BiH u EU: 14 prioriteta iz mišljenja Evropske komisije 2 godine poslije 2021: 13). Ovaj nalaz potvrđen je i u Nacionalnom izvještaju za 2021. godinu „Sprečavanje nekažnjivosti u slučajevima korupcije na visokom nivou“ koji je radio Transparency International BiH 2020. godine navodeći da „u Bosni i Hercegovini nema procesuiranja korupcije na visokom nivou“ (Sprečavanje nekažnjivosti u slučajevima korupcije na visokom nivou 2021: 27).

Prema indeksu percepcije korupcije u Bosni i Hercegovini evidentan je kontinuiran pad sa neznatnim pomacima 2014. i 2018. godine. Bosna i Hercegovina je 2012. godine u rangiranju bila na 72. mjestu dok 2022. godine zauzima 110 mjesto (prema Corruption Perception Index 2022), te u istoj godini spada u najlošije rangirane zemlje regiona (Crna Gora je na 65 mjestu, Hrvatska 57, Srbija i Albanija 101 i Kosovo na 84 mjestu).

S obzirom na činjenicu da Bosna i Hercegovina ima tendenciju porasta percepcije korupcije važno je utvrditi kompetentnost građana u percepciji korupcije i aktivnoj građanskoj participaciji u prevenciji i borbi protiv korupcije koja je uglavnom posredovana medijima. Nedvojbeno dosadašnja istraživanja pokazuju mnoge izazove sa kojima se susreću mediji u Bosni i Hercegovini, što neupitno utječe na medijsko posredovanje ovog fenomena najširoj javnosti. Cilj medija bi trebao biti zaštita demokratije i javnog interesa, što podrazumijeva objektivnost i balansiranost u izvještavanju. U Bosni i Hercegovini svjedočimo medijskoj „pluralnosti jednoulja“ (Fejzić-Čengić 2009: 225) u etnički centraliziranoj tamnici. Pluralnost medija sama po sebi je nedovoljna za proizvodnju demokratije. Mediji u Bosni i Hercegovini su orijentirani profitu, te će „podržati određene političke opcije u zamjenu za finansijsku pomoć, pozicije, ekskluzivno pravo na resurse i ugovore kao i ostvarivanje drugih ciljeva“ (Osmančević i Šušnjar 2021: 32). Takva pojava u medijima je također jedan od oblika korupcije, a označavamo je kao klijentelizam. Riječ je o tome da i sami mediji postaju karika u lancu koruptivnih aktivnosti čemu svjedoči i indeks klijentelizma u medijima (Podumljak 2017) koji jasno pokazuje negativan trend, predstavljen u sljedećoj tabeli:

Tabela 1 Indeks medijskog klijentelizma u Bosni i Hercegovini

Godina	Indeks klijentelizma u BiH
2015	-0,51
2016	-0,66
2017	-0,67

Klijentelizmu medija kao pojavnom obliku korupcije doprinosi „fragmentiranost administrativne strukture, zakona i propisa, što je jedan od razloga institucionalne neodgovornosti u smislu (ne)transparentnosti u dodjeli sredstava medijima, pristupu informacijama, angažiranju stručnih osoba u radne grupe za izradu nacrtu zakona ili prilikom izbora u bitna tijela Regulatorne agencije za komunikacije“ (Osmančević i Šušnjar 2021: 34). Važno je napomenuti da ne postoji zakon koji regulira transparentnost vlasništva nad medijima, ali je „javna tajna“ da su „vlasnici medija u Bosni i Hercegovini uglavnom bogati pojedinci čiji se kapital mjeri u milionima konvertibilnih maraka.“ (Ibid. 77).

METODOLOŠKI OKVIR

Problem istraživanja

Po osnovu dva globalna parametra mjerenja korupcije u Bosni i Hercegovini i to Indeksa percepcije korupcije koji provodi Transparency International te Worldwide Governance Indicator koji provodi Svjetska banka evidentno je da je u Bosni i Hercegovini korupcija problem koji ima tendenciju rasta. S obzirom na činjenicu da je Okvirnim sporazumom za mir u Bosni i Hercegovini država iznimno kompleksno i fragmentirano uređena, to predstavlja dodatnu otežavajuću okolnost u naporima za suzbijanje i prevenciju korupcije. Bosna i Hercegovina je država koja se nalazi u procesima tranzicije iz autokratskog u demokratsko društvo, te u tom procesu mediji, koji i sami prolaze različite tranzicije na tehnološkom, političkom i kulturološkom nivou, odigravaju središnju ulogu posredovanja stvarnosti. Digitalni mediji u percepciji, prevenciji i borbi protiv korupcije mogu biti zloupotrebjeni u smislu neprofesionalizma i favoriziranja različitih ličnih interesa, ideologija i politika, ali daju i široke mogućnosti za podizanje nivoa političke pismenosti i komunikacijske kulture građana u oblastima percepcije, prevencije i borbe protiv korupcije, te mogu značajno utjecati na informisanje, edukaciju i aktivnu participaciju građana.

Predmet istraživanja

Predmet ovog istraživanja je percepcija građana o mogućnostima i načinima korištenja digitalnih medija u percepciji, prevenciji i borbi protiv korupcije. Stoga proizlaze dva istraživačka pitanja:

- Da li građani Bosne i Hercegovine prepoznaju pojavne oblike korupcije?
- Da li su građani Bosne i Hercegovine imaju uslove za aktivnu participaciju u prevenciji i borbi protiv korupcije?

Ciljevi istraživanja:

- utvrditi da li građani Bosne i Hercegovine prepoznaju pojavne oblike korupcije;
- utvrditi na koji način građani Bosne i Hercegovine doživljavaju informacije o rasprostranjenosti fenomena korupcije u Bosni i Hercegovini;
- utvrditi da li građani Bosne i Hercegovine direktno ili indirektno učestvuju u koruptivnim aktivnostima;
- utvrditi da li su građani Bosne i Hercegovine spremni aktivno učestvovati u prevenciji i borbi protiv korupcije dostavljanjem informacija o koruptivnim djelovanjima medijima, te vladinim ili nevladinim organizacijama;
- utvrditi da li građani Bosne i Hercegovine smatraju da imaju dovoljno razvijene digitalne kompetencije za participaciju u demokratskim procesima;
- utvrditi da li građani Bosne i Hercegovine smatraju da im digitalni mediji nude mogućnosti za aktivno učešće u demokratskim procesima.

Hipoteze

U istraživanju su hipoteze artikulirane u formi potvrđujućih hipoteza.

H1: Građani Bosne i Hercegovine prepoznaju pojavne oblike korupcije.

H2: Građani Bosne i Hercegovine imaju potrebne uslove za aktivno učešće u prevenciji i borbi protiv korupcije.

Metode istraživanja

U istraživanju je korištena metoda ispitivanja tehnikom anketnog upitnika, preciznije konstruiran je namjenski online upitnik na google.forms. Upitnik je podijeljen u dva dijela: opći koji sadrži demografske podatke i političku opredijeljenost te posebni

kojim se ispituje prepoznavanje fenomena korupcije i aktivno učešće građana u prevenciji i borbi protiv korupcije.

Uzorak

Istraživanjem je obuhvaćeno 399 ispitanika koji imaju 18 i više godina, u skladu sa statistički dovoljnim uzorkom čiji minimalan broj je 384 ispitanika za populaciju preko 500.000 stanovnika za postizanje 95% objektivnosti (Vivian 2014: 342).

EMPIRIJSKI DIO RADA

Anektni upitnik se sastojao iz općeg (demografski podaci i politička opredijeljenost) i posebnog dijela (prepoznavanje fenomena korupcije i aktivno učešće građana u prevenciji i borbi protiv korupcije), čiji su rezultati predstavljeni u nastavku.

Rezultati općeg dijela upitnika:

Spol ispitanika:

Tabela 2 Spol ispitanika

Spol	Muški	Ženski	Ostalo	Ukupno
Broj	116	281	2	399

Tabela 2 pokazuje da je u istraživanju učestvovao znatno veći broj žena. Veća zainteresiranost žena potvrđuje nalaz u izvještaju o rodnim razlikama po pitanju fenomena korupcije na studiji slučaja Bosne i Hercegovine „da su žene zaista češće žrtve korupcije i da su kao žrtve mnogo spremnije da traže pravdu“ (Divjak 2020: 69).

Starosna dob ispitanika:

Tabela 3 Starosna dob ispitanika

Dob	Do 18 g.	19-28	29-38	39 i više
Procenat	4,79%	30,73%	32,71	31,77

Tabela 3 pokazuje da su svi ispitanici u istraživanju punoljetni, te time imaju i građansku dužnost učešća u demokratskim procesima.

Nivo obrazovanja ispitanika:

Tabela 4 Nivo obrazovanja ispitanika

Nivo obrazovanja	Osnovna škola	Srednja škola	Viša škola	Visoka škola (180/240 ECTS)	Magistar nauka/master	Doktor nauka
Procenat	0,50%	31,08%	10,53%	40,35%	14,79%	2,76%

Tabela 4 pokazuje da je najveći broj ispitanika u anketi sa završenim I ciklusom studija, ali su zastupljeni ispitanici sa svim nivoima obrazovanja.

Politička opredijeljenost:

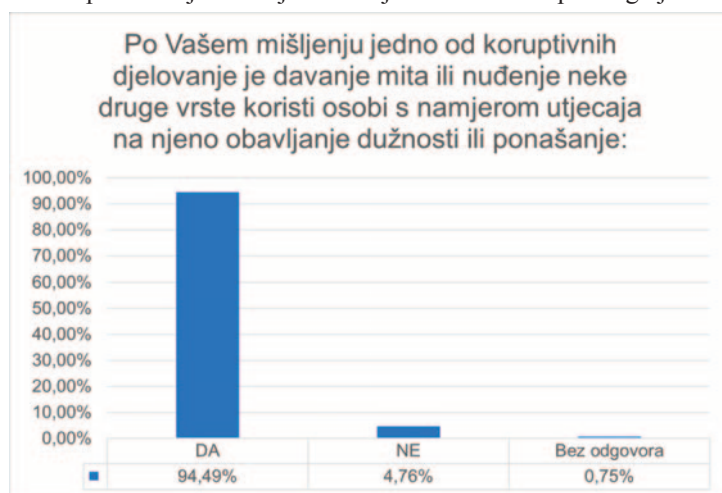
Tabela 5 Politička opredijeljenost ispitanika

Političko opredjeljenje	Član sam političke stranke	Simpatizer sam političke stranke/političara	Niti sam član niti simpatizer političke stranke/političara, ali pratim politička dešavanja	Politika me ne interesuje
Procenat	12,78%	10,78%	54,39%	22,06%

Iz Tabele 5 je vidljiv uznemirujući rezultat da skoro četvrtinu ispitanika 22,06% politika uopće ne zanima. Visoka nezainteresiranost je indikativna te bi u narednim istraživanjima trebalo ozbiljno ispitati njene uzroke, jer posljedice mogu biti dalekosežne.

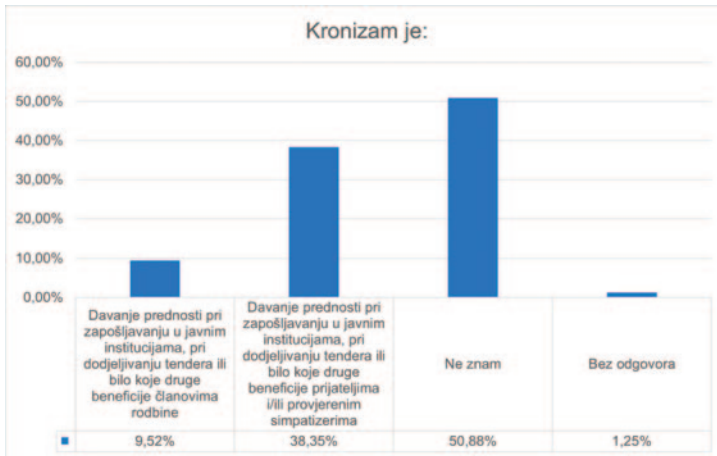
Rezultati posebnog dijela upitnika:

Grafikon 1 Prepoznavanje nuđenja i davanja mita kao koruptivnog djelovanja

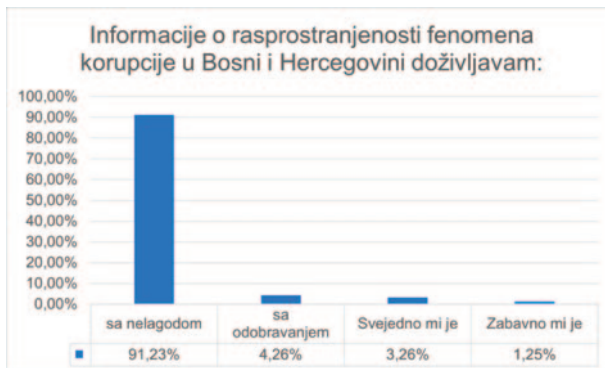
Iz Grafikona 1 vidimo da još uvijek 4,76% ispitanika davanje mita ili nudenje neke druge vrste koristi osobi s namjerom utjecaja na njeno obavljanje dužnosti ili ponašanje ne percipira kao javni oblik korupcije, dok 0,75% nije dalo odgovor.

Grafikon 2 Prepoznavanje osnovnih oblika korupcije

Odgovori ispitanika predstavljeni Grafikonom 2 u većini slučajeva 50,88% su „ne znam“, u 9,52% odgovor je netačan, i 1,25% ispitanika uopće nije odgovorilo na ovo pitanje. Od ukupnog broja anketiranih – njih 38,35% znalo je tačan odgovor. Ovaj rezultat potvrđuje da je potrebno građane educirati iz oblasti javnih oblika korupcije, kako bi bili osposobljeni za jasnu identifikaciju i prepoznavanje koruptivnih djelovanja.

Grafikon 3 Lični doživljaj o informacijama o rasprostranjenosti korupcije

Grafikon 3 pokazuje da većina ispitanika 91,23% informacije o rasprostranjenosti korupcije prihvata sa nelagodom, dakle i dio onih ispitanika koje politika ne interesuje iz Tabele 5, dok ukupno 8,77% ispitanika nema osjećaj nelagode.

Grafikon 4 Učešće u koruptivnim djelovanjima

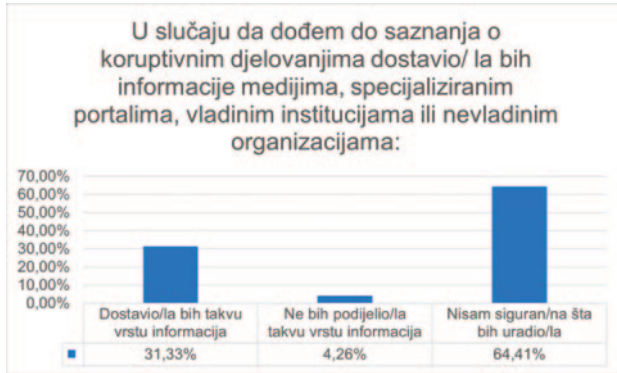

Grafikon 4 pokazuje da 89,47% ispitanika nije učestvovalo u koruptivnim aktivnostima. S obzirom na činjenicu da je prema mjerenjima Transparency International globalni barometar korupcije 20% i da je indeks percepcije korupcije u Bosni i Hercegovini u kontinuiranom opadanju, moguće je nekoliko razloga za ovakav rezultat: loša percepcija vlastitog učešća u korupciji u smislu da ispitanici ne percipiraju kao koruptivno djelovanje i davanje i nuđenje mita ili nekog drugog oblika koristi s namjerom da se utječe na nečije ponašanje ili obavljanje funkcije, ne percipiraju različite oblike koruptivnih aktivnosti te ih kao takve ne mogu ni identificirati, da nisu bili iskreni u davanju odgovora ili da je uzorak nedovoljan, premda se uzorak od 399 ispitanika statistika prepoznaje kao dovoljan.

Iz odgovora ispitanika prikazanih u Grafikonu 5 zabrinjavajuća je činjenica da većina ispitanika (64,41%) pokazuje nesigurnost u smislu dostavljanja informacija o koruptivnim djelovanjima, te njih 4,26% ne bi podijelio/la takvu vrstu informacija. Ovakva stajališta otežavaju gradnju participativne i deliberativne demokratije. Rezultat je potrebno temeljitije istražiti, a ovakav odnos prema komunikaciji sa značajnim akterima u borbi protiv korupcije može ukazivati na: manjak povjerenja, strah, nesvjesnost o dugoročnoj štetnosti korupcije na svakog pojedinca društva, ili na nepoznavanje odnosno nepostojanje mehanizama koji omogućavaju ovakvu vrstu komunikacije između građana i ostalih aktera u prevenciji i borbi protiv korupcije.

S obzirom na činjenicu da su dosadašnja istraživanja pokazala razlike u ponašanju između žena i muškaraca po pitanju fenomena korupcije, postavlja se pitanje da li

Grafikon 5 Činjenje informacija o koruptivnim djelovanjima javnim i transparentnim

postoji statistički značajna razlika u odgovorima između ženskih i muških ispitanika po pitanju da li bi dostavili informacije o koruptivnim djelovanjima medijima, specijaliziranim portalima, vladinim institucijama ili nevladinim organizacijama. Za potrebe ove provjere postavljena je nulta hipoteza:

H_0 – Ne postoji statistički značajna razlika u odgovorima između muških i ženskih ispitanika po pitanju da li bi dostavili informacije o koruptivnim djelovanjima medijima, specijaliziranim portalima, vladinim institucijama ili nevladinim organizacijama.

S obzirom na činjenicu da su se dva ispitanika izjasnili kao ostali, izuzeti su iz uzorka za ispitivanje o postojanju statističke značajne razlike između muških i ženskih ispitanika, jer ne spadaju niti u kategoriju muških niti u kategoriju ženskih ispitanika.

Tabela 6 Tabela za potrebe izračuna HI-kvadrata između odgovora ispitanika

	1 – Dostavio/la bih takvu vrstu informacija	2 – Ne bih podijelio/la takvu vrstu informacija	3 – Nisam siguran/na šta bih uradio/la	Ukupno
Žene	75	12	194	281
Muški	50	3	63	116
Ukupno	125	15	257	397

U Tabeli 6 prikazani su upoređivani podaci odgovora ispitanika. Analizom dobijenih rezultata korištenjem Hi-kvadrata hipoteza je odbačena, jer je dobijena vrijednost **hi-kvadrata = 10,37**, te je veća od granične vrijednosti za 2 stepen slobode koja iznosi 5,991. Dakle, postoji statistički značajna razlika u odgovorima između muških i ženskih ispitanika i ona nije slučajna sa vjerovatnoćom od 95%.

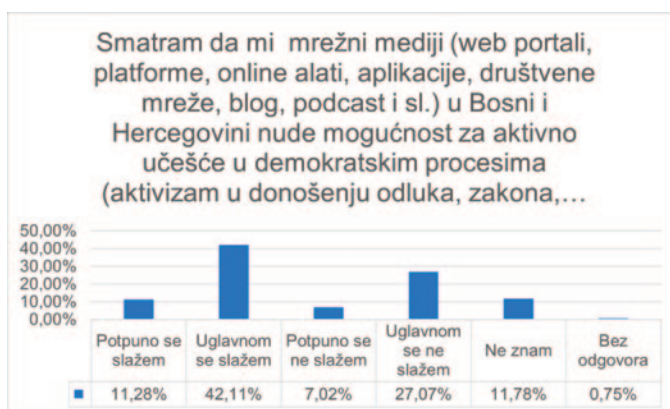
U narednim istraživanjima o dvosmjernoj komunikaciji fenomena korupcije u Bosni i Hercegovini neophodno je posebnu pažnju obratiti na rodne razlike, te uzeti u obzir ovu činjenicu i za potrebe izrade specijaliziranih digitalnih platformi.

Grafikon 6 Samoprocjena digitalnih kompetencija

Grafikon 6 pokazuje da većina ispitanika (79,70%) se smatra dovoljno osposobljenim za korištenje digitalnih medija, međutim postoji jedna petina ili 20,30% ispitanika kojima je potrebno sticanje adekvatnih znanja za ravnopravno učešće u upotrebi digitalnih medija.

Grafikon 7 Percepcija digitalnih medija u smislu mogućnosti za aktivnu participaciju građana u demokratskim procesima

U Grafikonu 7 se uočava disperzija mišljenja među ispitanicima. S obzirom na činjenicu da je pitanje postavljeno po Likertovoj skali, negativnom polu skale naginje

ukupno 34,09% ispitanika koji se ne slažu da digitalni mediji u Bosni i Hercegovini nude mogućnosti za aktivno učešće građana u demokratskim procesima, dok pozitivnom polu skale naginje 53,38% ispitanika koji smatraju da imaju mogućnost aktivne participacije u demokratskim izborima korištenjem digitalnih medija u Bosni i Hercegovini. Odgovora „ne znam“ je 11,78% i neodgovorenih 0,75%.

Na početku rada postavljene su dvije hipoteze:

H1: Građani Bosne i Hercegovine prepoznaju pojavne oblike korupcije.

H2: Građani Bosne i Hercegovine imaju potrebne uslove za aktivno učešće u prevenciji i borbi protiv korupcije.

Rezultati pokazuju da je jedna petina ispitanika nezainteresovana za politička dešavanja, što se slaže sa McNairovim zapažanjima o utjecajima digitalnih medija koji u ovoj grupi ispitanika imaju negativan učinak na aktivnu participaciju građana u društvenim procesima koji ih se direktno tiču. Još uvijek 4,77% građana davanje ili nuđenje mita ne percipira kao koruptivno djelovanje, a blizu 60% građana ne poznaje pojam kronizma koji je vrlo čest pojavni oblik korupcije, što onemogućava jasnu identifikaciju koruptivnih djelovanja. Više od 90% ispitanika doživljava sa nelagodom informacije o rasprostranjenosti korupcije, ali ne smijemo zanemariti ni onih 3,26% kojima je svejedno i 1,25% onih kojima su takve informacije zabavne, što opet ima negativan učinak na aktivnu participaciju u demokratskim procesima.

Globalna mjerenja korupcije u Bosni i Hercegovini pokazuju da je korupcija u stalnom porastu, te je bilo očekivano i to da je veliki broj ispitanika direktno ili indirektno učestvovao u koruptivnim aktivnostima. Rezultati provedenog upitnika ipak pokazuju suprotno. Visok procenat od 89,47% ispitanika se izjasnio da nije direktno ili indirektno učestvovao u koruptivnim aktivnostima. Za ovu diskrepancu između globalnih mjerenja i izjašnjavanja ispitanika moguće je da postoji više razloga kao što su nepoznavanje pojavnih oblika korupcije iz čega posljednično proizlazi netačna percepcija o vlastitom učešću u korupciji te neiskrenost prilikom davanja odgovora s obzirom da su koruptivne aktivnosti krivična djela. S obzirom na činjenicu da imaju važnu ulogu u edukaciji građana ovakav rezultat pokazuje da mediji ne ispunjavaju svoju edukativnu ulogu.

Rezultati ankete jasno ukazuju da građani nedovoljno prepoznaju pojavne oblike korupcije, te je tima hipoteza H1: Građani Bosne i Hercegovine prepoznaju pojavne oblike korupcije opovrgnuta u dijelu od 60,4% nevladanja pojmom kronizam koji je vrlo čest pojavni oblik korupcije i 4,77% ispitanika koji još uvijek ne percipiraju davanje i nuđenje mita kao koruptivno djelo.

S obzirom na činjenicu da 64,41% ispitanika nije sigurno da li bi transparentno podijelilo informaciju o koruptivnim djelovanjima sa medijima, specijaliziranim portalima, vladinim ili nevladinim institucijama, te 4,26% onih koji to ne bi uradili, otežavajuća je okolnost za gradnju participativne i deliberativne demokratije, što ukazuje da mediji još uvijek nedovoljno utječu na „proizvodnju“ demokratije. Uzroke ovakvih stajališta koji mogu biti višestruki, kao što je manjak povjerenja u navedene institucije, strah i nesvjesnost o dugoročnim posljedicama korupcije na svakog pojedinca, bi trebalo temeljitije istražiti kako bi se djelovalo na njihovom ublažavanju ili otklanjanju. S obzirom na činjenicu da postoji statistički značajna razlika između ženskih i muških ispitanika, prilikom narednih istraživanja i potencijalne izrade specijaliziranih digitalnih platformi za podjelu informacija o koruptivnim djelovanjima rodna razlika ne bi smjela biti zanemarena.

Rezultati pokazuju da postoje elementi koji otežavaju aktivno učešće u prevenciji i borbi protiv korupcije upotrebom digitalnih medija u dva segmenta: samopercepcija nedovoljne digitalne kompetencije jedne petine ispitanika, te jedna trećina ispitanika koja smatra da digitalni mediji ne nude mogućnost za aktivnu participaciju građana. Potrebno je uraditi dodatna istraživanja o digitalnim platformama koje podržavaju prevenciju i borbu protiv korupcije i to u više pravaca: postojanju ili nepostojanju dovoljno digitalnih platformi, njihovoj dostupnosti građanima, *userfriendly* prilagođenosti, te različitim tipovima sadržaja kao što su zakonodavni okvir o prevenciji i borbi protiv korupcije, pravna pomoć, anonimno prijavljivanje, zaštita prijavitelja, dokazivanje korupcije, te široko dostupan pojmovnik koruptivnih aktivnosti i krivičnih djela iz oblasti korupcije.

Rezultati provedene ankete pokazuju da postoje značajni otežavajući faktori kao što su nepovoljna klima povjerenja, nedovoljne digitalne kompetencije, te manjak ili nedostatak digitalni platformi koji onemogućavaju aktivnu građansku participaciju u prevenciji i borbi protiv korupcije. Time je hipoteza H2: Građani Bosne i Hercegovine imaju potrebne uslove za aktivno učešće u prevenciji i borbi protiv korupcije, potvrđena djelomično i to za 79,70% ispitanika koji se smatraju digitalno kompetentnim i 53,39% ispitanika koji smatraju da im dostupni digitalni mediji nude tu mogućnost.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Borba protiv korupcije može se odvijati na dva načina: prevencijom uzroka i represivnim mjerama na njene posljedice. Fokus ovog rada je na mogućnostima prevencije uzroka upotrebom digitalnih medija. Rezultati istraživanja pokazuju da iako digitalni mediji imaju kapacitete da doprinesu razvoju demokratskog javnog

mnijenja njihova upotreba kao sredstva objektivnog informisanja, edukacije i aktivne građanske participacije u percepciji, prevenciji i borbi protiv korupcije još uvijek je u prenatalnoj fazi.

Digitalni mediji imaju eskpanzivnu mogućnost širenja informacija među interesnim grupama, ali je to mač sa dvije oštrice, te da bi ta mogućnost bila djelotvorno upotrijebljena mora biti utemeljena na dobroj edukaciji građana, percepciji i kritičkom mišljenju. O online platformama za deliberativnu demokratiju još uvijek je rano govoriti jer Bosna i Hercegovina mora prvo riješiti sindrom „stotog majmuna“ i tranzitirati iz vladavine korupcije u vladavinu prava.

Analizom ankete evidentirane su zabrinjavajuće pojave koje otežavaju kvalitetnu i dvosmjernu komunikaciju građana sa ostalim akterima (vladin, nevladin i medijski sektor) u percepciji, prevenciji i borbi protiv korupcije i to: 22,06% ispitanika nezainteresiranih za politiku, 64,41% ispitanika koji nisu sigurni da bi učestvovali u razmjeni informacija o koruptivnim djelovanjima i 4,26% ispitanika koji takvu vrstu informacija ne bi podijelili, kao i statistički značajne razlike u podjeli informacija o koruptivnim djelovanjima između muških i ženskih ispitanika, nedovoljno poznavanje različitih pojavnih oblika korupcije neophodno za ispravnu percepciju i identifikaciju vidova korupcije, te manjak digitalnih alata i medija ili nedovoljno poznavanje javnosti o njihovom postojanju što onemogućava i(li) otežava aktivno građansko učešće u demokratskim procesima. Rezultati ukazuju na nedovoljnu razvijenost komunikacijske kulture, ali i nedovoljno korištenje mogućnosti digitalnih medija u domenu percepcije, prevencije i borbe protiv korupcije.

LITERATURA

1. Aufderheide, Patricia (1993), *The National Leadership Conference on Media Literacy*, The Aspen Institute Wye Center, Queenstown, Maryland; dostupno na <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED365294.pdf> [10. 01. 2023.]
2. Divjak, Boris (2020), *Rod i korupcija u neuspjelim demokratijama – studija slučaja Bosne i Hercegovine*, Transparency International BiH, Banja Luka
3. Donsbach, Wolfgang (ur.) (2008), *The International Encyclopedia of Communication*, Blackwell Publishing Ltd, USA – UK - Australia
4. Evropska Komisija (2021), *Izveštaj o Bosni i Hercegovini za 2021. godinu*, Strasbourg
5. Fejzić-Čengić, Fahira (2009), *Medijska kultura u Bosni i Hercegovini*, Connectum, Sarajevo

6. Girling, John (2002), *Corruption, Capitalism and Democracy*, Taylor & Francis e-Library, Routledge, London
7. Hills, Matt (2009), "Participatory culture: mobility, interactivity and identity", u: Creeber, Glenand, Martin Royston (ur.), *Digital cultures – understanding new media*, Mcgraw Hill, Open University Press, Berkshire, England, 107-116.
8. Jenkins, Henry, Ravi Purushotma, Margaret Weigel, Katie Clinton, Alice J. Robison (2006), *Confronting the Challenges of Participatory Culture: Media Education for the 21st Century*, MacArthur Foundation, Chicago
9. Kuka, Miroslav (2021), "The Genesis of Corruption — the Dominant Features of Contemporary Societies of the Colonial Past Inheritance, *International Journal of Science Research*, 9(2), 201-207.
10. McNair, Brian (2000), *Journalism and Democracy – An evaluation of the political public sphere*, Routledge, London
11. OECD (2021), Bosnia and Herzegovina profile, u: *Competitiveness in South East Europe 2021: A policy Outlook, Competitiveness and Private Sector Development*, OECD Publishing, Paris
12. Osmančević, Enes (2009), *Demokratičnost www-komuniciranja*, Friedrich-Ebert-Stiftung, Sarajevo
13. Osmančević, Enes, Adis Šušnjar (2021), *Integritet novinarstva i transparentnost medija u Bosni i Hercegovini*, Transparency International Bosna i Hercegovina, Banja Luka
14. Pope, Jeremy (2011), *Suprotstavljanje korupciji kroz sistem društvenog integriteta*, Transparency International, Banja Luka
15. *Proces integracije BiH u EU: 14 prioriteta iz mišljenja Evropske komisije 2 godine poslije* (2021), Transparency International BiH, Banja Luka
16. Štadler, Feliks (2005), *Otvorena kultura i priroda mreža*, Futura publikacije, Novi Sad
17. Vivian, John (2014), *Media of Mass Communication*, Pearson Education Limited, 11. izdanje, England and Associated Companies throughout the world
18. *Zakonodavstvo i praksa zaštite uzbunjivača u Bosni i Hercegovini* (2020), Transparency International BiH, Banja Luka

WEB IZVORI

1. Podumljak, Munir (2017), *Indeks klijentelizma u medijima – mjerenje stvarnosti*, Media Circle Projekt, Fairpress.eu, dostupno na: <https://www.hop.com.hr/wp-content/uploads/2017/12/2017-MCI.pdf> (Preuzeto: 14. 01. 2023)

2. Transparency International, *Global Corruption barometer*, dostupno na: <https://www.transparency.org/en/countries/bosnia-and-herzegovina> (preuzeto 14. 01. 2023).
3. Transparency International (2022), *Corruption Perception Index*, dostupno na: <https://www.transparency.org/en/cpi/2022>, (preuzeto 14. 01. 2023).
3. Vijeće Evrope (1999), *Građansko pravna konvencija o korupciji*, dostupno na: <http://apik.ba/zakoni-i-drugi-akti/medjunarodni-dokumenti-i-konvencije/default.aspx?id=170&langTag=bs-BA> (14. 01. 2023).

POSSIBILITIES OF DIGITAL MEDIA IN PERCEPTION, PREVENTION, AND FIGHT AGAINST CORRUPTION IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary:

The development of digital media had made the greater transparency of the corruption phenomena possible, but also the possibilities of active citizen participation in the prevention and fight against corruption. On the other hand, the majority of media in Bosnia and Herzegovina are under dominant political influence which negatively reflects on the intermediation of the corruption phenomena to citizens in terms of objective informing, education, and citizen participation in democratic processes. The topic of this research is the citizens' opinion about possibilities and ways of use of digital media in perception, prevention, and fight against corruption. The research had been carried out via a method of quantitative and qualitative analysis of surveys on a sample of 399 participants.

Keywords: digital media; corruption; communication culture

Adrese autora
Authors' address

Enes Osmančević
Univerzitet u Tuzli
Filozofski fakultet
enes.osmancevic@untz.ba

Tahani Komarica
Agencija za prevenciju korupcije i koordinaciju borbe protiv korupcije, Sarajevo
tahani.kolar@gmail.com